

Błażej Przybylski

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej*

E-mail: bprzybylski@aps.edu.pl

ORCID:0000-0002-0663-8692

Indywidualna przyszłość w projekcjach studentek pedagogiki. Raport z badania jakościowego**

Summary

INDIVIDUAL FUTURES IN FEMALE PEDAGOGY STUDENTS' PROJECTIONS:
REPORT FROM A QUALITATIVE STUDY**

The article presents results of an empirical study on individual futures, employing the essay as a tool. The data were obtained from 92 full-time students of pedagogy in 2023. The study participants were asked to write an essay entitled "My future" with the exact question: "How would you like to spend an ordinary weekday in 10 years (in the year 2033)? Please provide a detailed description". The analysis revealed that the predominant vision was an ordinary and conventional future. The main areas of life, as well as dominant patterns, aspirations and anxieties. The students' descriptions documented that they do not intend to postpone or delay adulthood. The Author highlights that the thinking about future might be recognised as a privilege and the mere task of writing essays concerning future has positive consequences for the participants.

Keywords: education, youth, pedagogy, job, future, family

Wstęp

Pośród trzech głównych perspektyw temporalnych (przeszłości, teraźniejszości, przyszłości), w których spostrzegamy siebie i swoje życie – skupię się w tym

---

* Adres: Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, ul. Szczęśliwicka 40, 02-353 Warszawa

** Finansowanie publikacji: Uniwersytet Warszawski

artykule na tej trzeciej, przyszłości. Choć stanowi ona obiekt ludzkich planów, aspiracji, marzeń i nadziei, często łączy się z wątpliwościami, szansami, niebezpieczeństwami, lękami. Niepewność i nieprzewidywalność zresztą uznaje się za immanentną cechę współczesności, one też warunkują funkcjonowanie jednostek w społeczeństwie. Myślenie o przyszłości zależy od wielu czynników, m.in. wieku, wykształcenia, kapitału społecznego, wykonywanej pracy zawodowej, statusu, dobrostanu psychicznego, itp. W artykule przedstawię wybrane obszary i wzory w myśleniu o przyszłości indywidualnej, zaobserwowane wśród młodych kobiet uczestniczących w badaniu.

Przegląd literatury

Dokonany w ramach przygotowań do realizacji prezentowanego projektu przegląd badań empirycznych nad przyszłością, udokumentował różne techniki pozyskania materiału. Okazało się, że stosunkowo rzadko, lecz systematycznie wykorzystywane są w nich np. eseje. Określenie częstotliwości realizacji badań w tym obszarze, z zastosowaniem poszczególnych metod badawczych, umożliwiła analiza ilościowa i jakościowa, uwzględniająca 571 artykułów socjologicznych, opublikowanych, w znaczących periodykach, między 1950 a 2019 rokiem. Z pomiaru Jensa Beckerta i Lisy Suckert (2021) wynika, że połowę badań realizowano za pomocą różnego typu wywiadów (50%), na kolejnych miejscach znalazły się badania sondażowe (35%), analiza dokumentów (18%), obserwacja (13%) i wreszcie kategoria: zadania i bodźce (5%, *task and stimulus*). Uznaję, że mój własny projekt wpisuje się w ostatnią z powyższych kategorii.

Szukając inspiracji i wskazówek metodologicznych, dotarłem do prac badawczych dotyczących myślenia o przyszłości, w których wykorzystano esej jako (jedyną, główną lub jedną z wielu) technikę badawczą¹. Prace te, poza ich walorem poznawczym, ułatwiły przygotowanie narzędzia badawczego oraz zapewniły dostęp do wielorakich sposobów prezentacji i analizy zgromadzonego materiału.

Jeżeli chodzi o same rozwiązania metodologiczne, to kluczową sugestią stanowiło narzędzie wykorzystane przez Mary H. Brown (1984). Autorka przeprowadziła badania ilościowe i jakościowe wśród 248 uczniów klas piątych i szóstych z siedmiu różnych szkół podstawowych. Uczniowie zostali poproszeni o napisanie dwóch esejów. Pierwszy z nich dotyczył przyszłości indywidualnej, drugi zaś zbiorowej. Najpierw uczestnicy mieli opisać, jak chcieliby, aby wyglądał ich zwykły dzień w roku

---

¹ W literaturze przedmiotu obecne są różne klasyfikacje metod i technik badawczych oraz różne ich wykładnie. Ze względu na wiodący temat i charakter tej publikacji, nie podjąłem problematyki relacji między metodami a technikami.

2000; następnie świat, w którym chcieliby żyć. Badania jakościowe udokumentowały prymat myślenia o przyszłości indywidualnej, w której zwykły dzień nie odbiega znacząco od codzienności rodziców uczestniczek i uczestników badania. Dodatkowo osoby biorące udział w projekcie wielokrotnie w swoich pracach odnosiły się do zaawansowania technologicznego, antycypując znaczące zmiany społeczne, z których część oceniono raczej w kategoriach *science fiction*. Niektóre prace ujawniły nostalgię za teraźniejszością, a także pesymizm, przede wszystkim dotyczący sytuacji na świecie. Dostrzeżono, że wartości niematerialistyczne zdecydowanie przeważają nad materialistycznymi; młodzież kreśliła wizję świata sprawiedliwego, pokojowego, bez rasizmu i dyskryminacji, systemu zapewniającego opiekę zdrowotną i dbającego o przyrodę i środowisko naturalne. W części ilościowej określono cztery scenariusze pożądanej przyszłości, które nazwane zostały: anomią, łatwym życiem, rajem na wsi oraz dobrobytem. Największa część osób objętych badaniem – opowiadała się za wizją dobrobytu, najmniej liczna – za anomią. Badania te nie były pierwszymi, w których wykorzystano eseje napisane przez młodzież w celu rozpoznania pożądanej lub oczekiwanej przez nich przyszłości.

Thelma Veness (1962) w studium społeczno-psychologicznym przedstawiła wyniki badań zrealizowanych na próbie 1300 uczniów (15- i 16-letnich) z zachodniej i północno-wschodniej Anglii, którzy wkrótce mieli opuścić szkołę. W projekcie wykorzystano głównie narzędzia ilościowe (kilka rodzajów testów oraz ankiet). Dodatkowo poproszono uczniów o napisanie tzw. eseju projekcyjnego; mieli oni wyobrazić sobie, że znajdują się w wieku emerytalnym i dokładnie opisać swoje życie od momentu opuszczenia szkoły aż do przejścia na emeryturę. Analiza ujawniła bardzo realistyczne podejście do przyszłości: mężczyźni w zdecydowanej większości odnosili się do obszaru życia zawodowego, stosunkowo racjonalnie i rozsądnie kreśląc swoją przyszłość; historie kobiet w większości dotyczyły życia rodzinnego, antycypowały one ślub w wieku dwudziestu kilku lat oraz posiadanie dwójki lub trójki dzieci.

Podobne narzędzie badawcze wykorzystał Ray Pahl (1978). Poprosił on 142 uczniów na Wyspie Sheppey w Anglii, wkrótce opuszczających szkołę, o wyobrażenie sobie sytuacji, w której zbliżają się do końca życia i z tej perspektywy o opisanie całego dotychczasowego życia. Na podstawie uzyskanych wyników badań, autor napisał zaledwie czterostronicowy artykuł, wskazując m.in. na deficyty badania własnego oraz konieczność uwzględnienia lokalnego kontekstu badania. Co ciekawe, po kilkudziesięciu latach (w roku 2008) badanie to zostało powtórzone na nowej próbie (106 uczniów) w ramach szerszego projektu. Dodatkowo ponownej interpretacji poddano uprzednio zgromadzony, przechowywany w archiwach materiał (Lyon, Crow, 2012). Nowy projekt pozwolił m.in. na porównanie wyników z dwóch tur badania. Analiza obu zestawów esejów ukazała, że uczestnicy badań przede wszystkim odnosili się w swoich pracach do rodziny oraz życia zawodowego.

Młodzi z XXI w. zdecydowanie częściej niż pokoleniowi poprzednicy kreślili zróżnicowane, niestandardowe ścieżki życia; chętniej wskazywali na międzynarodową mobilność; posiadali wyższe aspiracje edukacyjne; rzadziej zaś wyrażali konieczność posiadania własnego gospodarstwa domowego i zdecydowanie rzadziej odnosili się do posiadania wnuków. Wprawdzie oczekiwanie małżeństwa i posiadania dzieci nadal zajmowało znaczące miejsce w historiach uczestników badania, nie stanowiło już jednak dominującego motywu (Lyon, Crow, 2012).

Warto wspomnieć projekt National Child Development Study (NCDS), w ramach którego realizowano badania longitudinalne, rozpoczęte w 1958 r., na próbie ponad 17 tysięcy osób (urodzonych na przestrzeni jednego tygodnia w jednym roku), z wykorzystaniem wielu metod badawczych. Jednym z zadań postawionych przed 11-latkami było opisanie swojego życia w momencie, w którym mają po 25 lat. Uzyskane narracje poddawane były interpretacji jeszcze wiele lat po ich uzyskaniu (m.in.: Elliot, 2010; Elliot, Morrow, 2007; Plewis i in., 2004). Tematy, o których pisali chłopcy i dziewczęta w większości pokrywały się, za wyjątkiem piłki nożnej. Około połowa chłopców i dziewcząt wyobrażała sobie życie, w którym zawrze związek małżeński i będzie posiadać potomstwo. Również większość chłopców i dziewcząt pisała o przewidywanym lub pożądanym przyszłym zawodzie. Spuentowano, że nieuprawnione jest twierdzenie, że kobiety koncentrują się wyłącznie na życiu domowym, a mężczyźni na zawodowym (Elliott, 2010).

Do jeszcze innych wniosków doszła Chilla Bulbeck (2005), która zebrała od 420 uczniów historie ich życia napisane z wyobrażonej sobie przez nich perspektywy 70-latków. Autorka zarejestrowała, że młode pokolenie ciągle zaangażowane jest w tradycyjne instytucje (praca, rodzina), ale relacje te mają już inny, niż dawniej, charakter. Obecnie dominuje „refleksyjna biografia”. Młodzi zakładają, że życie w dużej mierze zależy od ich indywidualnych wyborów – wartości dominujące wcześniej (jak np. szczęśliwa rodzina, własny samochód, dobra edukacja dzieci) są dziś odrzucane na rzecz jak „najpełniejszego życia”. Przyszłość opisywana jest bardziej w kategoriach szans i możliwości niż niebezpieczeństw i trudności. Bulbeck (2005) uwidoczniała, że marzenia i plany młodych pochodzących z różnych środowisk społecznych w zasadzie znacząco nie różnią się, co powoduje, że część osób prawdopodobnie nie zrealizuje swoich życiowych aspiracji. Pojawia się zapewne frustracja, poczucie niesprawiedliwości i resentymenty.

W jeszcze innym badaniu zrealizowanym w Australii, poproszono 819 uczniów w wieku 14–16 lat o wyobrażenie sobie, że są w wieku swoich rodziców i opisanie ich życia rodzinnego oraz zawodowego, w sposób kreatywny, ale zarazem realistyczny (McDonald i in., 2011). Ukazano złożone i różnorodne wzory przejścia z młodości do dorosłości. Uczniowie mieli silne wewnętrzne przekonanie o sprawczości, wpływie na własną przyszłość, możliwości podejmowania autonomicznych

wyborów życiowych. Większość uczestników nie deklarowała chęci odroczenia wejścia w dorosłość. Chłopcy stawiali głównie na karierę zawodową, akcentując mniejsze zaangażowanie w życie rodzinne, podczas gdy połowa spośród ich rówieśniczek zapowiedziało silne zaangażowanie w życie rodzinne przy jednoczesnym rozwijaniu kariery zawodowej. Podobnie jak w badaniach Bulbeck (2005), przekonanie o sprawczości dotyczyło większości uczestników badania, niezależnie od pochodzenia społecznego i rzeczywistych szans na realizację aspiracji życiowych. W tym kontekście badacze (McDonald i in., 2011) stawiają również tezę, że napięcie między oczekiwaniami a rzeczywistością może prowadzić do negatywnych konsekwencji dla jednostek, jak i całych społeczeństw.

W innym badaniu Lesley Patterson i Katherine Forbes (2012) poprosili młodzież w wieku 16–18 lat z Nowej Zelandii o opisanie własnego życia z perspektywy 80-latków. Wypowiedź pisemna miała zostać podzielona na cztery okresy (18–25 lat, 25–40 lat, 40–55 lat i 55–80 lat). Przy charakterystyce każdego miało odnieść się do pytań umieszczonych w instrukcji badania: „co teraz robisz?”; „z kim teraz jesteś?”; „co jest dla ciebie teraz ważne?”. Celem badania było poznanie pożądanej trajektorii życiowej. W przytoczonym artykule Patterson i Forbes (2012) skoncentrowali się na zidentyfikowaniu różnic w wyobrażeniach przyszłości między chłopcami a dziewczętami. Dostrzeżono m.in. że rodzicielstwo i założenie rodziny opisywane są przez kobiety w konkretniejszych kategoriach, podczas gdy dla chłopców obszar życia rodzinnego stanowił większą abstrakcję. Odwrotna prawidłowość została ujawniona w kontekście życia zawodowego. Chłopcy mieli bardziej sprecyzowane plany zawodowe, na ogół zakładając, że to oni odpowiedzialni będą za bezpieczeństwo ekonomiczne rodziny. Natomiast dziewczęta często uzależniały pracę zawodową od macierzyństwa oraz wskazywały na konsekwencje wynikające z posiadania dzieci. Pomimo utrzymywania się tradycyjnego podziału ról płciowych, wyniki badania pozwalały prognozować możliwe zmiany w przyszłych aspiracjach i celach młodych ludzi. Wiele kobiet deklarowało podjęcie studiów, a żadna z nich nie uważała, że małżeństwo czy opinia przyszłego partnera mogłyby stanowić przeszkodę. Za to wielu mężczyzn wyobrażało sobie przyszłe rodzicielstwo jako kluczowe doświadczenie życiowe, a relacje rodzinne uznali oni za fundament szczęśliwego, stabilnego życia (Patterson, Forbes, 2012).

W co najmniej dwóch tekstach opisano badanie z wykorzystaniem eseju, zrealizowane na Sardynii wśród 341 uczniów w wieku 18 lat (Cuzzocrea, Mandich, 2015; Cuzzocrea, 2018). Całość polecenia brzmiała:

Wyobraź sobie, że masz 90 lat. Patrząc wstecz na swoje życie do tego momentu, opowiedz, co ci się przydarzyło. Nie ma potrzeby wymyślenia czegoś, co jest mało prawdopodobne. Po prostu opowiedz historię swojego życia, jak według ciebie mogło się ono potoczyć. Oczywiście